

DOI: 10.21005/pif.2019.40.C-03

SZCZECIN – A CITY OF MANY HEARTS

SZCZECIN – MIASTO WIELU SERC

Waldemar Marzęcki

prof. dr hab. inż. arch.

Author's Orcid number: 0000-0002-1192-9064

West-Pomeranian University of Technology in Szczecin
Faculty of Construction and Architecture
Chair of Urban Design and Spatial Planning

ABSTRACT

Szczecin's Old Town was destroyed during the Second World War. After the War, as a result of political decisions made at the time, the area's buildings were not rebuilt. In the effect of such actions, the city was left without an old-town market square – a sort of "heart of the city" – for close to five decades. This article discusses the reconstruction of Szczecin's Old Town and analyses the post-war history of the placement of individual public spaces within Szczecin, as an attempt to create a representative place within it, compensating the initial lack of an old-town market square. Because Szczecin's public spaces are characterised by considerable diversity, a typological analysis of these places has also been presented in the conclusions.

Keywords: Public spaces, urban planning.

STRESZCZENIE

Podczas II wojny światowej starówka szczecińska uległa zniszczeniu. Po wojnie w wyniku podjętych decyzji politycznych nie odbudowano zabudowy staromiejskiej. W efekcie takich działań miasto było prawie przez 50 lat pozbawione rynku staromiejskiego – swoistego „serca miasta”. W artykule została w pierwszej kolejności omówiona odbudowa szczecińskiej starówki. Następnie zostały przeanalizowane powojenne dzieje lokowania poszczególnych przestrzeni publicznych w obrębie Szczecina jako próby stworzenia reprezentacyjnego miejsca w mieście rekompensującego początkowy brak rynku staromiejskiego. Ponieważ poszczególne przestrzenie publiczne Szczecina charakteryzują się sporą różnorodnością, została również w podsumowaniu przeprowadzona analiza typologiczna tych miejsc.

Słowa kluczowe: Przestrzenie publiczne, urbanistyka.

1. INTRODUCTION

There are special and unique places within the urban structures of cities. These are not only sites that stand out from the remaining development in terms of function, size or architectural quality. They are areas that are, paradoxically, devoid of development. Among them are parks or extensive meadows. Areas that can be considered special within urban structures also include squares and, perhaps most importantly – old-town market squares and their services, rich in terms of their history and function. Some have taken to calling them "the hearts of cities". Others describe them as "urban salons". These areas are the focal points of both the official lives of cities, as well as the everyday activity of their citizens, one that is marked by a certain festiveness. Old-town market squares are typically the most readily identifiable elements of the urban structures of their respective cities. They can be seen on most postcards, tourist folders or commercials that advertise cities. Having such a place appears to be indispensable to the proper functioning of a city, particularly in light of existing social and cultural determinants. Because of this, cities that lack such representative places can be considered to be poorer in some respects.

2. THE LOSS OF AN URBAN SALON

Despite the obvious benefits of having an old-town market square, there are historical cities that, for various reasons, have been left without their own "urban salon". One of the more spectacular examples that illustrate this state of affairs is Szczecin. In the past this city had several such places, of course, such as Rynek Warzywny, Rynek Nowy, Rynek Węglowy, Rynek Koński and its main old-town market square called Rynek Sienny (Białecki. T., 1991). They were not as impressive as those in Wrocław, Poznań, Warsaw or Krakow, yet they did fulfil their important role. Rynek Sienny was the site of the town hall, richly decorated townhouses and the large building of the exchange, which was built in the first half of the nineteenth century in place of the former Sailor's House (Dom Żeglarza) (fig. 1). (Koziańska. B., 1993, 2002) (Brzeziński. W., 2007)

Fig. 1. View of Rynek Sienny, which fulfilled the role of Szczecin's old-town market square.

Ryc. 1. Widoki na rynek Sienny pełniący w Szczecinie rolę rynku staromiejskiego. Source/Źródło: (Widoki na rynek Sienny)

Unfortunately, as a result of heavy bombardment by Allied forces during the Second World War, 60% of the urban substance of Szczecin's old town was turned into rubble. Szczecin's old town practically ceased to exist, along with the development surrounding Rynek Sienny (fig. 2). The building of the exchange, as well as all the other townhouses that stood near the square, did not survive the war. Only the town hall building, which had previously been heavily damaged and later rebuilt, attests to the authenticity of this place.

Fig. 2. Aerial photograph showing the wartime destruction of Szczecin's Old Town.

Ryc. 2. Zdjęcie lotnicze ukazujące wojenne zniszczenia szczecińskiej starówki Source / Źródło: (Zdjęcie lotnicze)

By decision of the country's post-war state authorities, it was decided not to rebuilt Szczecin's old-town substance, in contrast to the situation of Gdańsk or Warsaw, for instance. Most of the construction material that had been procured from the dismantlement of Szczecin's historical ruins was used to rebuild Warsaw, among other places. This situation did not apply to Szczecin alone, as many other ruined cities, particularly those within the so-called "reclaimed lands" shared a similar fate. Both small and large cities, like Szczecin and Wrocław, suffered from this fate (fig. 3).

Fig. 3. A transport of reclaimed construction material from Wrocław meant for the reconstruction of Warsaw.

Ryc. 3. Transport rozbiórkowego materiału budowlanego z Wrocławia na odbudowę Warszawy. Source / Źródło: (Transport)

Nobody questions the need to uplift a country's capital city from ruin. However, the reconstruction of Warsaw using, among other things, construction materials reclaimed from the demolition of buildings from many other cities is still seen as an issue that stirs a lot of emotion – particularly given that many of these buildings could be seen as candidates for reconstruction from a historical or economic point of view. The negative consequences of those political decisions remain visible to the present day. Cities such as Nowogard or Goleniów have only retained their former circulation layout and a few surviving historical buildings, such as a town hall or a church, within their old-town sections. The remaining part of their historical housing substance was not rebuilt and was replaced with free-standing housing blocks in the 1960s. A similar phenomenon occurred within Szczecin's Old Town area (fig. 4).

In the 1960s, the upper part of the Old Town, called the Upper Terrace (Górny Taras), became the site of free-standing development of a rather low architectural value (Bal. W., Dawidowski. R., Szyski. A., 2004), which was loosely adapted to the historical urban layout (fig. 5).

Fig. 4. Historical old-town areas of Nowogard (to the left) and Szczecin (to the right), featuring multi-family housing blocks. Source: Google maps

Ryc. 4. Zabudowa historycznych starówek Nowogardu (po lewej) oraz Szczecina (po prawej) blokami zabudowy wielorodzinnej. Źródło: Google maps

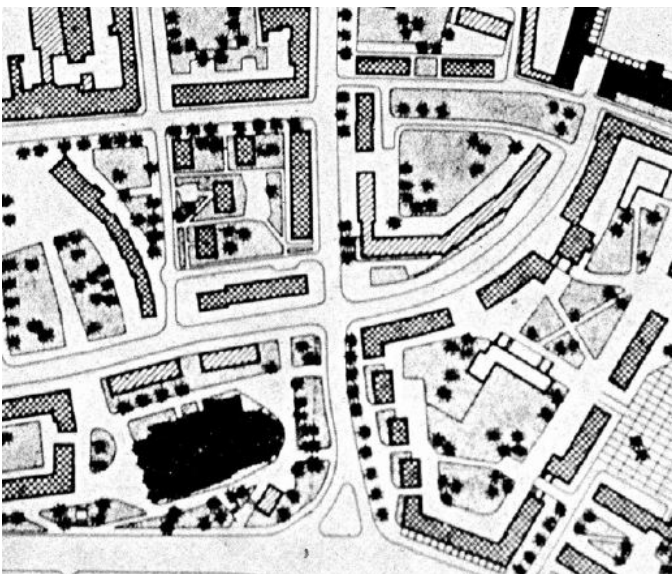

Fig. 5. Fragment of a design of the development of Szczecin's Old Town area from the 1960s. Source: copy stored in the archives of the Chair of the History and Theory of Architecture of the West Pomeranian University of Technology in Szczecin

Ryc. 5. Fragment zrealizowanego w latach 60. projektu zabudowanego starówki szczecińskiej źródło: kopia w archiwum Katedry Historii i Teorii Architektury ZUT w Szczecinie

Eleven-storey tower buildings were also planned to be built in the lower part of the Old Town, called Podzamcze. Fortunately, these plans were not put into place because of financial difficulties. Unfortunately, despite the protests of the conservation community, the ruins of the Old Town were intersected by the Oder Arterial (Arteria Nadodrzańska) in 1948. This arterial has left a negative mark on the contemporary urban layout of this part of Szczecin, cutting the Old Town off from the Oder river and preventing the later development of a section of Podzamcze. As a consequence of all of these political, economic and planning decisions, Szczecin's Podzamcze district became an empty space covered only with grass. It became the site of temporary service pavilions and a perfect place for travelling circuses to set up tents from time to time (fig. 6).

The development of Szczecin's Podzamcze began as late as 1994, according to a conceptual design by Professor Stanisław Latour. The process of developing the area continues to this day (Fig. 7). (Fiuk. P., 2017)

Fig. 6. View of Podzamcze, as seen in the 1960s

Ryc. 6. Widok na Podzamcze z lat 60-tych. Source / Źródło: (Widok na Podzamcze)

Fig. 7. Panorama of the Old Town in Szczecin, as viewed from Trasa Zamkowa in 2019. Source: original photograph
Ryc. 7. Panorama Starego Miasta w Szczecinie widziana z Trasy Zamkowej – stan na 2019 r. Źródło: zdjęcie autora.

3. A CITY WITHOUT AN "URBAN SALON"

The lack of initial decisions concerning the reconstruction or development of the Old Town has left a clear mark on both the urban layout of post-war Szczecin and the social behaviours of its resi-

dents (Czekiel-Świtalska, E., 2009). However, nature, and life with it, abhors vacuum. The residents of Szczecin, left without their own market square, quickly found a substitute for it. One of Szczecin's main streets became a sort of city centre. Aleja Wojska Polskiego has fulfilled the role of an "urban salon" for decades. The scheme shown in figure 8 illustrates the relocation of the old-town market square function to a section of one of Szczecin's most important streets.

It is here that the best stores, a prestigious cinema and a network of cafes were placed. During a period of widespread shortages of consumer goods, the placement of the most impressive, relatively well-stocked stores was remarkably attractive, causing large groups of the city's residents to come there every day (fig. 9).

A certain substitute of an "urban salon" was provided by one of Szczecin's most beautiful, star-shaped squares, Plac Grunwaldzki, which partially continues to do so today. It is being aided in this function by its location along the walkable axis of Aleja Papieża Jana Pawła II. Despite the extraordinarily intensive urban traffic, the amount of urban space free from circulation that it offers makes it possible to find a place to sit or play chess at tables specifically dedicated to this purpose (fig. 10).

Fig. 8. Scheme illustrating the relocation of the main urban space from the ruined Rynek Sienny to Aleja Wojska Polskiego. Source: original work.

Ryc. 8. Schemat ilustrujący alokację funkcji głównej przestrzeni miejskiej ze zburzonego Rynku Siennego na Al. Wojska Polskiego. Źródło: opracowanie własne

Fig. 9. To the left: View of Aleja Wojska Polskiego, which fulfils the role of Szczecin's main urban space – as seen in 1965–1970. To the right: Aleja Wojska Polskiego in 1972

Ryc. 9. Widok Al. Wojska Polskiego pełniącej rolę głównej przestrzeni miejskiej Szczecina - stan na 1965-1970. Źródło: zdjęcie po lewej, zdjęcia po prawej (Aleja Wojska Polskiego. 1972). Source / Źródło: (Widok Al. Wojska Polskiego)

Fig. 10. Certain elements of public functions within Plac Grunwaldzki, the largest roundabout in Szczecin – as seen in 2019. Source: original photograph

Ryc. 10. Pewne elementy funkcji publicznych w obrębie placu Grunwaldzkiego, największego ronda komunikacyjnego w Szczecinie – stan na 2019 r. Źródło: zdjęcia autora.

Another alternative attempt at creating a public space that would have a decidedly different character than the clearly commercially-oriented Aleja Wojska Polskiego was the closing off of a part of Księcia Bogusława X Street to vehicular traffic and creating a pedestrian-only space there. This idea was tied with the revitalisation of its adjacent inner-city urban blocks. Thanks to it, the ground floors of "Bogusław's Promenade" now feature numerous coffee shops and restaurants, along with a small theatre. This place has been met with a mixed reception from Szczecin's residents over the years. Initially, the promenade received wide public acceptance, only to be met with criticism from the local residents after some time. This partial disapproval was associated with the night-time noise generated by the patrons of the promenade's eateries. At present, the space of "Bogusław's Promenade" appears to be experiencing a Renaissance. The remodelling of Plac Zamenhoffa has undoubtedly added to the charm of the place. Its vehicular traffic organisation has been changed, giving pedestrians a much greater share of the intersection's space. The public space that was reclaimed in this manner has been attractively developed (fig. 11).

The construction of the "Galaxy" shopping mall in 2003 was a watershed moment in the social perception of public spaces by Szczecin's residents. In the years that followed, apart from the "Galaxy Shopping and Entertainment Centre", the city's strict centre saw the construction of additional large-scale retail buildings, such as the "Turzyn Shopping Gallery" or "Galeria Kaskada". It turned out that shopping, eating dinner or drinking a good cup of coffee in a heated, indoor shopping complex became very attractive to Szczecin's residents. Many inhabitants of Szczecin started to leave their coats in cloakrooms and started to pleasantly stroll along the "Galaxy's" substitute of old-town streets and the cars that all but drove around them, walking towards an almost genuine market square. As befitting of a substitute of an urban structure, these spaces also started to feature street artists (fig. 12).

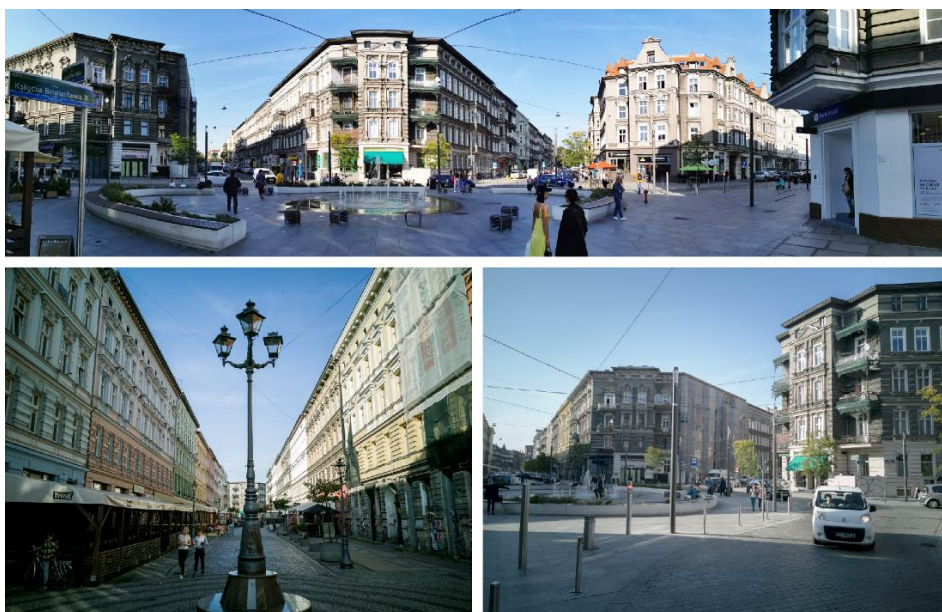

Fig. 11. Promenade of Bogusław X, which fulfils the role of one of Szczecin's prominent public spaces Source: original photographs

Ryc. 11. Deptak Bogusława X pełniący rolę jednego z ważniejszych miejsc publicznych Szczecina – stan na 2019 r. Źródło: zdjęcia autora.

Fig. 12. Fragments of the interior of the "Galaxy Shopping and Entertainment Centre", which simulate urban spaces – as seen in 2006. Source: original photographs

Ryc. 12. Fragmenty wnętrza „Centrum Handlowo-Rozrywkowego Galaxy” symulującego przestrzeń urbanistyczne – stan na 2006. Źródło: zdjęcia autora.

The placement of large-scale shopping centres within the city centre could not remain without influence on the manner of use of urban spaces by Szczecin's residents and external visitors alike. The city's public life largely relocated itself to large shopping galleries. The scheme shown in figure 13 depicts the location of the shopping centres relative to Aleja Wojska Polskiego and the symbolic direction of the outflow of clients from this street.

"Bogusław's Promenade" became slightly emptier while Aleja Wojska Polskiego has practically all but lost its commercial function, slowly turning into a neglected street. Most commercial spaces of this major urban arterial have closed down and almost the only things that this place currently offers to Szczecin's residents is to either sell them or buy said spaces (fig. 14). However, there are plans aimed at restoring Aleja Wojska Polskiego to life and having it play the role of an attractive public space once again.

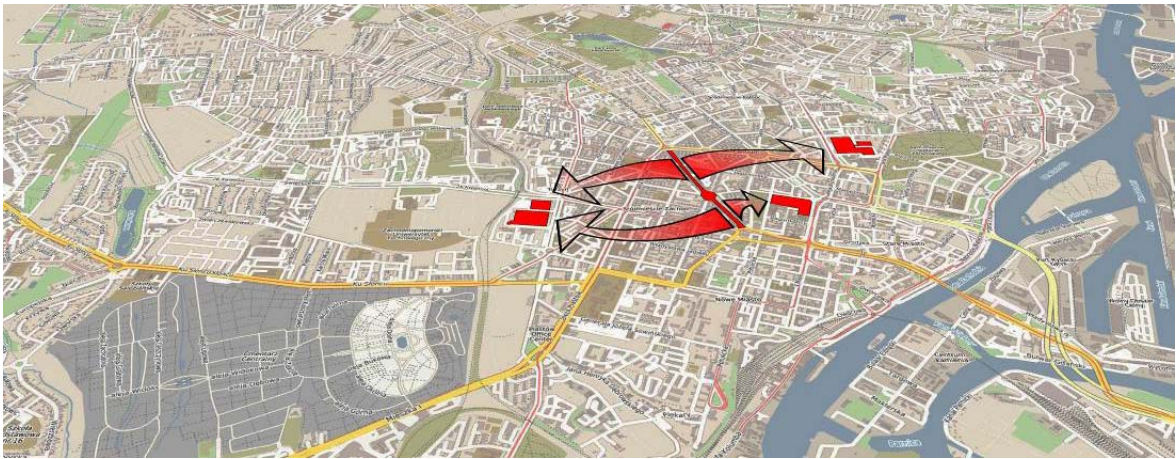

Fig. 13. Scheme illustrating the relocation of urban functions from Aleja Wojska Polskiego to large-scale shopping galleries. Source: original work

Ryc. 13. Schemat ilustrujący alokację funkcji okolicznych z Al. Wojska Polskiego do wielkopowierzchniowych galerii handlowych. Źródło: opracowanie własne

Fig. 14. The disappearing commercial functions at Aleja Wojska Polskiego – as seen in 2017. Source: original photograph

Ryc. 14. Zamierająca funkcja handlowa na Al. Wojska Polskiego – stan na 2017 r. Źródło: zdjęcia autora

When we look at the post-war "migration" of Szczecin's symbolic "heart of the city", it can be observed that this process has, in all probability, come to an end. We have been able to enjoy our own developed and restored old-town market square for many years now. Although it has not been reconstructed in its entirety, it has indeed been restored to the city in its original location. It is a pleasant place. However, it does not play as important a role as it did in the past (fig. 15).

Fig. 15. The restored Rynek Sienny – as seen in 2019. Source: original photograph
Ryc. 15. Odbudowany Rynek Sienny – stan na 2019 r. Źródło: zdjęcia autora

4. LIFE WITH MANY HEARTS

In post-war times, which were difficult both politically and in general, Szczecin's residents, as an immigrant population, had to learn how to build a bond with their city almost from scratch. The lack of an old-town market square, as a natural city centre, probably did not aid them in this task. One important factor in the social transformation of Szczecin's residents was the voice of the generations that had been born in the city. The political transformation was likewise significant, as it has allowed Szczecin's population to learn how to live in a different manner. Being able to observe how citizens can celebrate attachment to their cities in other areas of the world, Szczecin's residents have changed their relationship with their city. At present, the city has many healthy, beating "hearts". We can even be so bold as to assert that it is difficult to tell which of them is the most important (fig. 16).

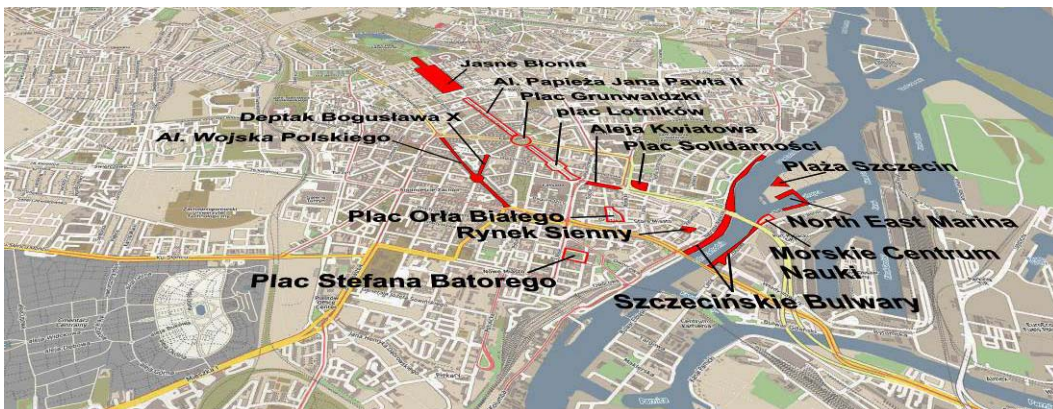

Fig. 16. Scheme illustrating the placement of key public places within Szczecin's city centre. Areas that have not been filled in are potential public spaces. Source: original work

Ryc. 16. Schemat ilustrujący rozlokowanie najważniejszych miejsc publicznych w centrum Szczecina. Obszary z bez wypełnienia jako potencjalne przestrzenie publiczne. Źródło: opracowanie własne

When there is beautiful weather, the main axis of the city centre fills with pedestrians and cyclists. It runs from Plac Żołnierza Polskiego to Jasne Błonia and further through Park Kasprowicza, Teatr Letni w Szczecinie, the Różanka Rose Garden, Syrenie Stawy in the Niemierzyńska valley, the Arkonka swimming pool complex, the Goplana and Głębokie Lakes, Syrenie Stawy, all the way to Dolina Siedmiu Młynów, only to disappear in Ueckermünde Heath. Between the city centre itself and Dolina Siedmiu Stawów, we can walk along unobstructed green strips with a combined length of 8 kilometres. The set of photographs shown in figures 17–18 illustrates the individual elements of this trail along its initial, urbanised section.

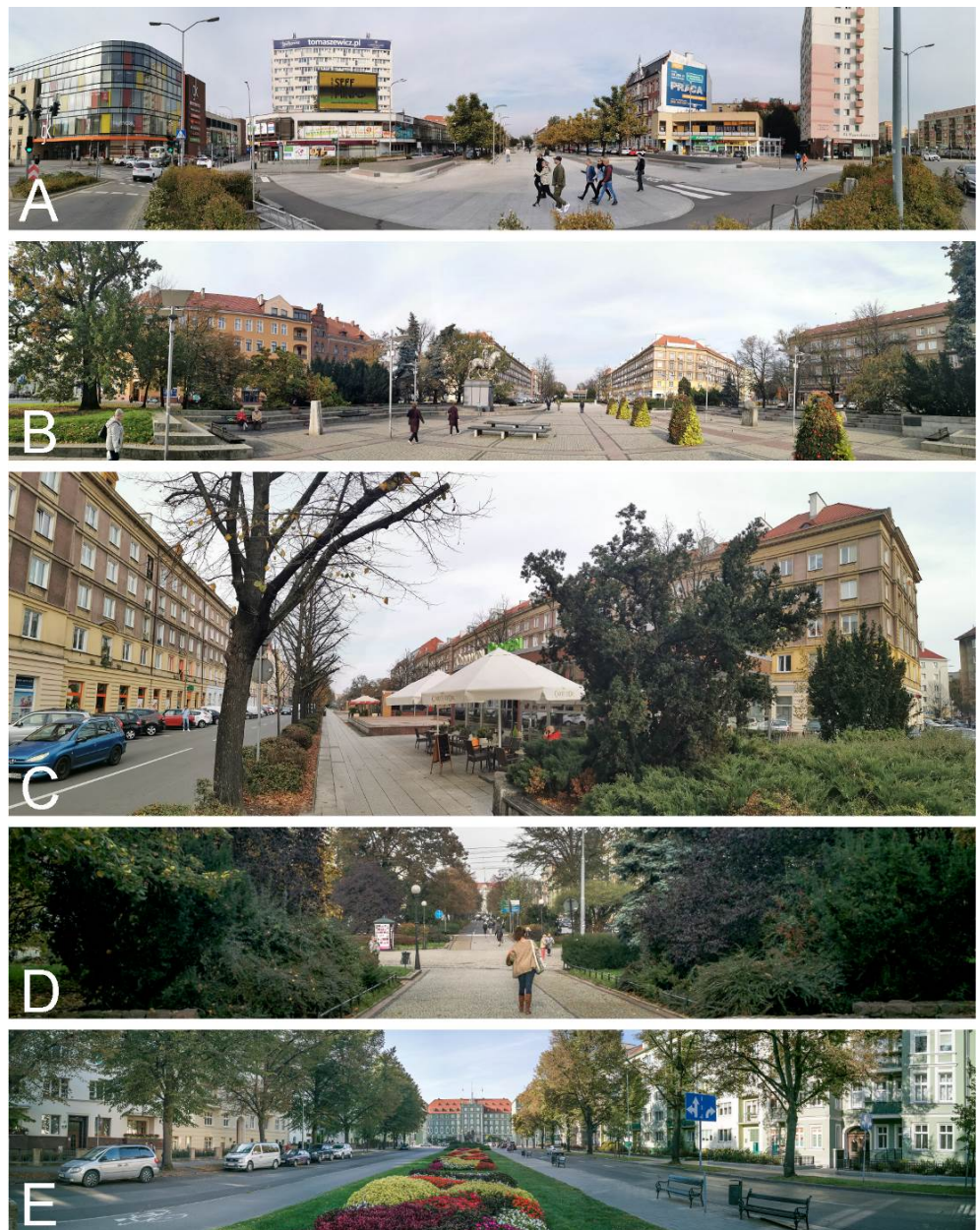

Fig. 17. Photographs showing the various public spaces located along Aleja Jana Pawła II in Szczecin. A - Plac Żołnierza Polskiego, B - Plac Lotników, C - Aleja Fontann, D - a crossing through Plac Grunwaldzki, D - approach to Szczecin's City Hall - as seen in 2019. Source: original photograph

Ryc. 17. Zdjęcia ilustrujące poszczególne przestrzenie publiczne rozlokowane wzdłuż alei Papieża Jana Pawła II w Szczecinie. A - plac Żołnierza Polskiego, B - plac Lotników, C - aleja Fontann, D - przejście przez plac Grunwaldzki, D - dojście do Urzędu Miejskiego w Szczecinie - stan na 2019 r. Źródło: zdjęcia autora

Fig. 18. Jasne Błonia in Szczecin – as seen in 2019. Source: original photograph
 Ryc. 18. Jasne Błonia w Szczecinie – stan na 2019 r. Źródło: zdjęcia autora.

Rynek Sienny or Bulwar Księcia Bogusława X gain in significance during rainy days. Aleja Kwiatowa is also becoming more prominent (after stalls where flowers were sold have been removed) (Fig. 19).

The roof of the Upheavals Dialogue Centre is another urban space within the ever richer palette of Szczecin's remarkable places. It originated with the construction of the Mieczysław Karłowicz Philharmonics building in Szczecin, which became the city's icon and was given several awards: the Bryła Roku 2014 award for the most beautiful building in Poland and the European Union Prize for Contemporary Architecture – the Mies van der Rohe Award. Afterwards, the Upheavals Dialogue Centre was built on the square in front of the philharmonics building, with its partially lowered roof becoming a freely accessible public space. And thus, in symbiosis with the remaining historical buildings, another unique place was established there over the course of less than three years. It was acknowledged as the best public space in Europe and given the European Prize for Urban Public Space in 2016 (fig. 20).

Another site that aims to become a cult urban space is Plac Orła Białego, which, under the care of the Academy of Art in Szczecin, which is located there, can soon become a significant player in the competition for attracting the public life of Szczecin's residents and visitors to the city (fig. 21). So far, as in the case of the Promenade of Bogusław X, initial measures included attempts at eliminating vehicular traffic from the square. Thus far, it has been done using movable plant pots, under the watchful eye of the municipal police. We can be hopeful that this very attractive fragment of the city

will further improve among Szczecin's exceedingly numerous public spaces through the exclusion of vehicular traffic and the removal of an extensive parking lot.

Fig. 19. Attempts at stimulating Aleja Kwiatowa's urban space, A – site development, B – the Italian Fair, C – Oktoberfest Szczecin. – as seen in 2019. Source: original photograph

Ryc. 19. Próby ożywienia przestrzeni miejskiej alei Kwiatowej w Szczecinie, A – zagospodarowanie, B – Jarmark Włoski, C – Oktoberfest Szczecin. – stan na 2019 r. Źródło: zdjęcia autora.

Fig. 20. Plac Solidarności in Szczecin – as seen in 2019. Source: original photograph

Ryc. 20. Plac Solidarności w Szczecinie. – stan na 2019 r. Źródło: zdjęcia autora

There is also another place in Szczecin that awaits to be discovered. It is Plac Stefana Batorego. Apart from the square's development, its indisputable attractions include the impressive building of the Maritime Office, colloquially called "The Red City Hall". The square is also decorated by impressive rows of plane trees, similarly to Jasne Błonia (fig. 22).

Szczecin's residents have not said their final word on the matter of the city opening itself to new public spaces. The once-forgotten Oder river wharf has become one of the most eagerly visited public spaces of the city just a few years after its modernisation. It can be said that it has become a sort of a phenomenon. It is remarkable how little had to be invested into the development of the pre-existing wharf to improve the social acceptance of this place so significantly. All it took was to properly develop the boulevard on the left side of the Oder and place a number of tasteful gastro-nomic pavilions there (fig. 23).

Fig. 21. Plac Orła Białego in Szczecin – as seen in 2019. Source: original photograph
 Ryc. 21. Plac Orła Białego w Szczecinie. – stan na 2019 r. Źródło: zdjęcia autora

Fig. 22. Plac Stefana Batorego in Szczecin – as seen in 2019. Source: original photograph
 Ryc. 22. Plac Stefana Batorego w Szczecinie. – stan na 2019 r. Źródło: zdjęcia autora

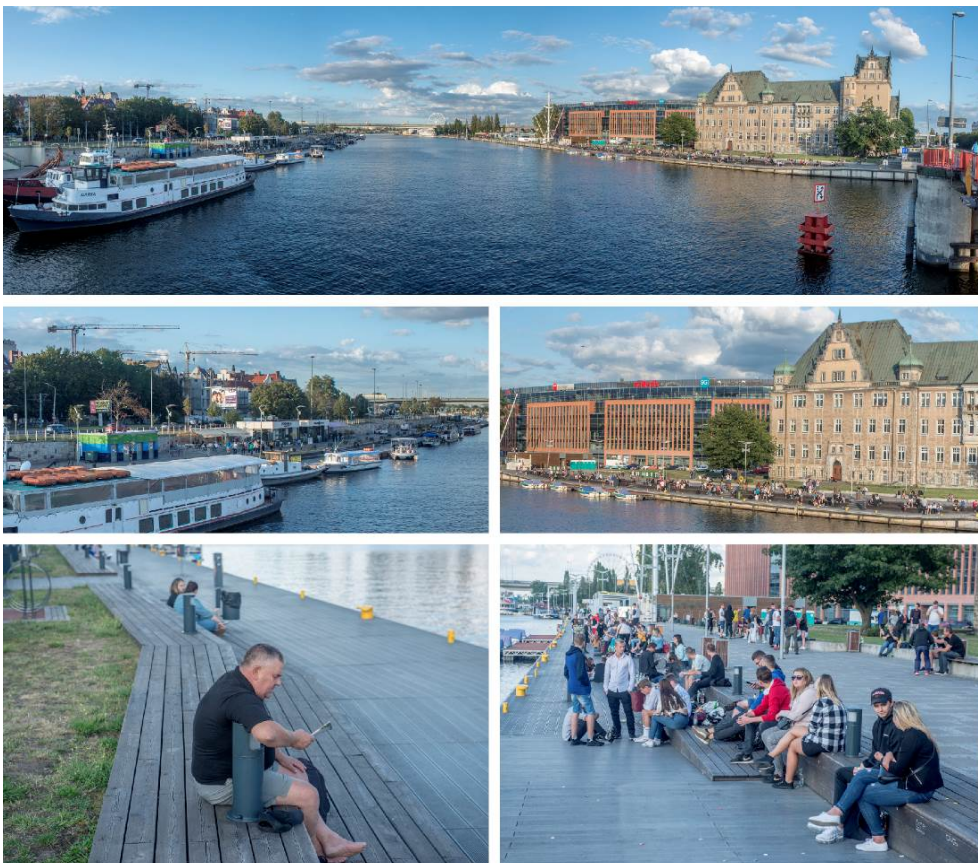

Fig. 23. Szczecin's river boulevards – as seen in 2019. Source: original photograph
 Ryc. 23. Bulwary Szczecińskie. – stan na 2019 r. Źródło: zdjęcia autora

"Szczecin's river boulevards" currently also encompass the right side of the Oder. A slightly rebellious foothold has appeared at Łasztownia Island, thanks to a rather younger subset of Szczecin's residents. Through its development projects and certain administrative decisions, the city's authorities have enabled young people to enjoy their youth without being restrained by certain prohibitions that remain in effect in the remaining part of Szczecin.

The once-neglected Łasztownia Island is another opportunity to create yet another face of Szczecin's public spaces. (Czekiel-Świtalska, E., 2008) The matter here is not only about the development of remarkably charming old post-industrial buildings. The NorthEast Marina Szczecin has been recently placed here, although it is perhaps a little unfortunate in terms of its placement, as it is faces away from the city. However, when we cross the bridge leading to the marina, we can enter a freshly opened, extensive urban beach. The once almost inaccessible Wyspa Grodzka has become an excellent place for summer-time recreation with a view of the beautiful panorama of Chrobry's Embankments (fig. 24).

Fig. 24. Wyspa Grodzka - Szczecin Beach. – as seen in 2019.

Ryc. 24. Wyspa Grodzka - Plaża Szczecin. – stan na 2019 r. Source / Źródło:(Wyspa Grodzka)

Construction has been started on the Marine Science Centre. This building is expected to further stimulate yet another marine "heart of the city" – Łasztownia Island. The Marine Science Centre, apart from the buildings that have already been built on Łasztownia, will further increase the attractiveness of its public space (fig. 25). It will signify that Szczecin is a city linked with the sea all year round and not only during the sea days or conventions attracting sailing ships from all over the world. Despite there being a distance of almost 65 kilometres between the Baltic Sea and the city, the internal sea waters end at its very heart, on the line where the Oder crosses Trasa Zamkowa.

Fig. 25. Visualisation of the future Marine Science Centre.

Ryc. 25. Wizualizacja przyszłego Morskiego Centrum Nauki. Source / Źródło: (Wizualizacja)

6. TYPOLOGY OF SZCZECIN'S PUBLIC SPACES

We can divide Szczecin's public spaces into the following categories on the basis of their urban structure.

- a. Linear public spaces in existing urban structures
- b. Linear public spaces on the border between compact urban structures and open spaces,
- c. Condensed public spaces in compact urban structures
- d. Condensed public spaces inside buildings
- e. Condensed public spaces in areas with a loose urban structure

Linear public spaces within existing urban structures that utilise existing circulation sequences include:

1. The commercial strip of Aleja Wojska Polskiego (without vehicular traffic exclusion).
2. The commercial and gastronomic strip of Ulica Księcia Bogusława X (with the complete exclusion of vehicular traffic).
3. The recreational and gastronomic strip of Aleja Fontann, located in the belt between the carriageways of Aleja Jana Pawła II (with a permanent function)
4. The strip of Aleja Kwiatowa located between the carriageways of Plac Żołnierza (with an interchangeable function)
5. The recreational strip of Jasne Błonia, located in the green belt between Stanisława Moniuszki and Michała Kleofasa Ogińskiego streets (with a permanent function).

Linear public spaces on the border between compact urban structures and open areas include:

1. The recreational and commercial strip of the "Szczecin Boulevards", located along the Western Oder, along Bulwar Piastowski (with the complete exclusion of vehicular traffic and a permanent function).
2. The recreational and commercial strip of the "Szczecin Boulevards", located along the Western Oder along Nabrzeże Celne (with the complete exclusion of vehicular traffic and a permanent function).

Condensed public spaces in compact urban structures include:

1. Rynek Sienny (a fully public function)
2. Plac Solidarności (a fully public function)
3. Plac Grunwaldzki (partial public function)
4. Plac Orła Białego (under preparation for the introduction of a public function)
5. Plac Stefana Batorego (potential for public function)

Condensed public spaces within buildings include:

1. „Centrum Handlowo-Rozrywkowego Galaxy”
2. „Galeria Handlowa Turzyn”
3. „Galeria Kaskada”

Condensed public spaces in areas with loose urban structures include:

1. The Szczecin Beach, located on Wyspa Grodzka
2. Łasztownia Island with its "Marine Science Centre" (under construction).

6. CONCLUSIONS

In general, it can be stated that during the post-war period, during the cleanup of the effects of war-time destruction in Szczecin, the decision to reconstruct Szczecin's old town was withheld for almost 50 years. As a consequence, the residents of Szczecin were not given back their old-town market square, which was to be a sort of an "urban salon", a place of social activity. These decisions had far-reaching consequences to the organisation of the public life of Szczecin's residents. A large number of public spaces that can be considered an alternative to a historical market square

has appeared during the post-war period. Szczecin, which used to be perceived as a city that is empty after rush hour, has currently become a place of rich social activity that concentrates in its many varied public spaces. At present, Szczecin's residents eagerly visit both city squares and open spaces located in green areas or near water.

SZCZECIN – MIASTO WIELU SERC

1. WSTĘP

W strukturach urbanistycznych miast są miejsca szczególne. Nie chodzi tu jedynie o obiekty wyróżniające się na tle pozostałej zabudowy funkcją, wielkością czy jakością architektoniczną. Są to obszary paradoksalnie pozbawione zabudowy. Wśród nich wymienić można na przykład parki czy rozległe błonia. Do miejsc szczególnych w strukturach miejskich należą do nich również place oraz chyba najważniejsze, bo bogate swą historią i funkcją rynki staromiejskie ze swoimi usługami. Zwykło się nazywać te miejsca „sercami miast”. Niektórzy określają je również mianem „salonów miejskich”. To w tych obszarach najczęściej koncentruje się zarówno oficjalne życie miasta, jak i nacechowana pewną odświętnością codzienna aktywność ich obywateli. Rynki staromiejskie najczęściej są najbardziej rozpoznawalnymi elementami struktur urbanistycznej poszczególnych miast. Można je zobaczyć na większości pocztówek, folderów turystycznych czy spotów reklamujących miasta. Posiadanie takiego miejsca wydaje się, być wręcz niezbędne dla prawidłowego funkcjonowania miasta szczególnie w świetle istniejących uwarunkowań społecznych i kulturowych. W związku z tym miasta pozbawione takich reprezentacyjnych miejsc mogą być pod pewnym względem uboższe.

2. UTRATA SALONU MIEJSKIEGO

Pomimo oczywistych korzyści płynących z posiadania rynku staromiejskiego istnieją jednak takie historyczne miasta, które z różnych powodów, zostały pozbawione swojego „salonu miejskiego”. Jednym z bardziej spektakularnych przykładów ilustrujących taki stan rzeczy jest Szczecin. Szczecin oczywiście w przeszłości posiadał niejedno takie miejsce, np. rynek Warzywny, Nowy, Węglowy, Koński oraz rynek staromiejski zwany Siennym (Białecki. T., 1991). Nie były one aż tak okazałe, jak rynki we Wrocławiu, Poznaniu, Warszawie czy Krakowie, niemniej spełniały swoją istotną rolę. Na rynku Siennym był usytuowany ratusz miejski, bogate w zdobienia kamienice oraz wybudowany w pierwszej połowie XIX wieku na miejscu dawnego Domu Żeglarsza okazały budynek giełdy (ryc. 1). (Kościńska. B., 1993, 2002) (Brzeziński. W., 2007)

Niestety, w wyniku bardzo ciężkich bombardowań alianckich w czasie II wojny światowej, 60% substancji miejskiej śródmieścia Szczecina legło w gruzach. Praktycznie przestała istnieć również szczecińska starówka wraz z zabudową rynku Siennego (ryc.2). Również budynek giełdy jak i pozostałe rynkowe kamienice nie przetrwały wojny. Jedynie wcześniej mocno uszkodzony i potem odbudowany budynek ratusza miejskiego w chwili obecnej zaświadcza o autentyczności tego miejsca.

Decyzją powojennych władz państwowych w Szczecinie postanowiono nie odbudować substancji staromiejskiej, odmiennie jak to miało miejsce np. w Gdańsku lub Warszawie. Większość materiału budowlanego pozyskanego z rozbiórki zabytkowych ruin Szczecina przeznaczono między innymi na odbudowę Warszawy. Sytuacja ta nie dotyczyła tylko Szczecina, ale również wielu innych zrujnowanych miast położonych zwłaszcza na terenie tzw. „ziem odzyskanych”. Los ten spotkał zarówno mniejsze miasta, jak i tak duże, m.in. Szczecin i Wrocław (ryc. 3).

Nikt nie kwestionuje potrzeby podniesienia z ruin stolicy państwa. Jednak odbudowa Warszawy z wykorzystaniem między innymi materiału budowlanego pozyskanego z rozbiórki budynków zlokalizowanych w wielu innych miastach do dzisiaj budzi wiele emocji. Szczególnie, że wiele z tych obiektów z historycznego i ekonomicznego punktu widzenia mogło być odbudowanych. Negatywne skutki ówczesnych decyzji politycznych są do tej pory bardzo widoczne. Takie miasta jak Nowogard lub Goleniów w obrębie układów staromiejskich mają jedynie zachowany dawny układ komunikacyjny oraz nieliczne ocalałe obiekty historyczne, takie jak ratusz czy kościół. Reszta historycznej substancji mieszkaniowej nie została odbudowana i zastąpiona w latach 60. wolnostojącymi blokami zabudowy wielorodzinnej. Podobnie zjawisko miało miejsce na szczecińskiej starówce (ryc. 4)

W latach 60. na wyższej części starówki zwanej Górnym Tarasem zlokalizowano zabudowę wolnostojącą o niezbyt wysokiej wartości architektonicznej (Bal. W., Dawidowski. R., Szymski. A., 2004), dodatkowo swobodnie dostosowaną do historycznego układu urbanistycznego (ryc.5).

Planowano również na niższej części starego miasta zwanej Podzamczem wznieść, między innymi cztery jedenastokondygnacyjne wieżowce. Ze względu na trudności finansowe zamiarów tych na szczęście nie zrealizowano. Niestety wcześniej, bo w 1948 r. udało się, mimo licznych protestów środowiska konserwatorskiego, poprowadzić na gruzach staromiejskich Arterię Nadodrzańską. Arteria ta odcisnęła negatywne piętno na współczesnym układzie urbanistycznym tej części Szczecina, odcinając stare miasto od Odry oraz uniemożliwiając późniejszą zabudowę części Podzamcza. W konsekwencji wszystkich podjętych decyzji politycznych, gospodarczych i planistycznych przez prawie 50 lat szczecińskie podzamcze było jedynie pustą, porośniętą trawą przestrzenią. Było miejscem lokowania tymczasowych pawilonów usługowych oraz doskonałym terenem dla rozbijania od czasu do czasu namiotów dla cyrków objazdowych (ryc. 6).

Dopiero w 1994 r rozpoczęto zabudowę szczecińskiego podzamcza według koncepcji Prof. Stanisława Latoura. Proces zabudowywania tego obszaru trwa do dziś (Ryc. 7). (Fiuk. P., 2017)

3. MIASTO BEZ „SALONU MIEJSKIEGO”

Brak od samego początku decyzji dotyczącej odbudowy lub zabudowy starówki odcisnął się wyraźnym piętnem zarówno na urbanistyce powojennego Szczecina jak i na zachowanych społecznych jego mieszkańców. (Czekiel-Świtalska, E., 2009) Życie nie znosi jednak pustki. Szczecinianie pozbawieni swojego rynku znaleźli dość szybko jego substytut. Swoistym centrum miasta stała się jedna z głównych ulic Szczecina. Przez całe dziesięciolecia Al. Wojska Polskiego pełniła rolę głównego „salonu miejskiego”. Schemat (ryc. 8) ukazuje alokację funkcji rynku staromiejskiego w odcinku jednej z ważniejszych ulic Szczecina.

To tu ulokowano najlepsze sklepy, prestiżowe kino oraz sieć kawiarni. W czasach powszechnego niedoboru dóbr konsumpcyjnych, rozmieszczenie w tym miejscu najokazalszych sklepów z w miarę dobrym zaopatrzeniem, było niezwykle atrakcyjne i przyciągające codziennie rzesze szczecinian (ryc. 9).

Pewną namiastkę „salonu miejskiego” pełnił i częściowo do dzisiaj jeszcze pełni najpiękniejszych z gwiazdzystych placów Szczecina, Plac Grunwaldzki. Sprzyja temu fakt, że jest on usytuowany na osi spacerowej al. Papieża Jana Pawła II. Pomimo niezwykle intensywnego ruchu miejskiego ilość wolnej od funkcji komunikacyjnej przestrzeni sprawia, że można tu zawsze znaleźć miejsca by posiedzieć na ławce lub zagrać w szachy przy specjalnie przygotowanych na tą okazję stołach (ryc. 10).

Również alternatywną próbą stworzenia przestrzeni publicznej o charakterze odbiegającym od wyraźnie handlowej al. Wojska Polskiego było zamknięcie w 2000 r. dla ruchu kołowego na części ul. Księcia Bogusława X i stworzenie tam przestrzeni wyłącznie pieszej. Pomysł ten był powiązany z rewitalizacją przylegających do niej kwartałów zabudowy śródmiejskiej. Dzięki temu w parterach „Deptaku Bogusława” ulokowano liczne kawiarnie i restauracje łącznie z niewielkim teatrem. Miejsce to na przestrzeni wielu lat było bardzo różnie oceniane przez mieszkańców Szczecina. Początkowo deptak cieszył się z dużą społeczną aprobatą, by po pewnym czasie spotkać się z krytyką między innymi okolicznych mieszkańców. Ta częściowa dezaprobatą związana była, między innymi z nocnymi hałasami bywalców lokali gastronomicznych ulokowanych na deptaku. W chwili obecnej przestrzeń „Deptak Bogusława” wydaje się przeżywać renesans. Uroku temu miejscu dodała niewątpliwie przebudowa placu Zamenhofa. Zmieniono w tym miejscu organizację ruchu kołowego oddając znaczną część powierzchni skrzyżowania we władanie pieszych. Odzyskana w ten sposób przestrzeń publiczna została atrakcyjnie zagospodarowana (ryc. 11)

Momentem przełomowym w społecznym odczuwaniu przez mieszkańców Szczecina przestrzeni publicznych było wybudowanie w 2003 roku w samym centrum miasta pierwszej galerii handlowej „Galaxy”. W latach następnych ulokowano w ścisłym centrum miasta oprócz „Centrum Handlowo-Rozrywkowego Galaxy” kolejne wielkopowierzchniowe obiekty handlowe takie jak: „Galeria Handlowa Turzyn” czy „Galeria Kaskada”. Okazało się, że robienie zakupów, zjedzenie obiadu czy wypicie dobrej kawy w ciepłym zadaszonym kompleksie handlowym stało się dla mieszkańców Szczecina niezwykle atrakcyjne. Wielu szczecinian pozostawiwszy płaszcze w szatniach zaczęło w „Galaxy” swobodnie przechadzać się po substytutach uliczek staromiejskich i niemalże jeżdżących po nich samochodach, kierując się ku niemalże prawdziwemu rynkowi. Jak przystało na substytut struktury miejskiej pojawili się w tych przestrzeniach również uliczni artyści (ryc. 12).

Ulokowanie w śródmieściu dużych wielkopowierzchniowych centrów handlowych nie mogło pozostać bez wpływu na sposób użytkowania przez szczecinian oraz przyjezdnych zewnętrznych przestrzeni miejskich. Jest to kolejna alokacja „salonu miejskiego” w śródmieściu Szczecina. Życie publiczne miasta przeniosło się głównie do wielkopowierzchniowych galerii handlowych. Schemat (ryc. 13) ukazuje położenie centrów handlowych w stosunku do al. Wojska Polskiego i symbolicznie kierunek odpływu klientów z tej ulicy.

„Deptak Bogusława” trochę opustoszała a al. Wojska Polskiego praktycznie zatraciła swą handlową funkcję, zamieniając się powoli w dość zaniedbaną ulicę. Większość lokali handlowych, jednej z główniejszych arterii miasta została zamkniętych i prawie jedyną rzeczą, jaką to miejsce oferuje szczecinianom to jest ich wynajem lub kupno (ryc. 14). Są jednak plany mające na celu ponowne ożywienie Al. Wojska Polskiego i przywrócenia jej ponownie funkcji atrakcyjnej przestrzeni publicznej.

Przyglądając się powojennej „wędrówce” symbolicznego szczecińskiego „serca miasta” stwierdzić można, że proces ten najprawdopodobniej dobiegł już do końca. Od wielu lat mamy zabudowany i przywrócony do życia rynek staromiejski. Choć nie został on w całości zrekonstruowany, to jednak przywrócono go miastu w jego pierwotnej lokalizacji. Jest to miłe miejsce. Jednakże nie pełni już ono tak ważnej roli w strukturze miasta jak to miało miejsce w czasach historycznych (ryc. 15).

4. ŻYCIE Z WIELOMA SERCAMI

W tych trudnych, również politycznie, powojennych latach szczecinianie musieli, jako ludność napływowa, nauczyć się budować niemalże od zera więź ze swoim miastem. Brak rynku staromiejskiego, jako naturalnego historycznego centrum miasta zapewne nie ułatwiał tego zadania. Waż-

nym czynnikiem w przemianach społecznych szczecinian było dojście do głosu pokoleń już urodzonych w tym mieście. Równie istotne były demokratyczne przemiany polityczne, które sprawiły, że szczecinianie nauczyli się żyć inaczej. Mając możliwość obserwacji jak w innych rejonach świata obywatele potrafią wspólnie celebrować przywiązanie do swojego miasta, zmienił się również stosunek szczecinian do swojego miasta. W chwili obecnej miasto ma wiele bardzo dobrze bijących „serc”. Można nawet zaryzykować tezę, że trudno wskazać, które z nich jest najważniejsze (ryc. 16).

W czas pięknej pogody zapełnia się spacerowiczami i rowerzystami główna oś śródmiejska biegnąca od placu Żołnierza Polskiego aż do Jasnych Błoni i dalej poprzez Park Kasprowicza, Teatr Letni w Szczecinie, Ogród Różany - Różanka, Syrenie Stawy w Dolinie Niemierzyńskiej, zespół basenów Arkonka, jezioro Goplana i Głębokie, Stawy Wędkarskie aż po Dolinę Siedmiu Młynów by dalej rozpląnąć się w Puszczy Wkrzańskiej. Od samego centrum miasta do Doliny Siedmiu Stawów można przejść nieprzerwanymi szlakami zielonymi o długości 8 kilometrów. Zestaw zdjęć (ryc. 17, 18) ilustruje poszczególne fragmenty tego szlaku w jego początkowej, zurbanizowanej części Szczecna.

W słotne dni zyskują na znaczeniu rynek Sienny, czy bulwar Księcia Bogusława X. Powoli nabiera znaczenia (po likwidacji straganów z kwiatami) aleja Kwiatowa (ryc. 19).

Dach Centrum Dialogu Przełomy, to kolejna przestrzeń miejska w coraz bogatszej palecie miejsc szczególnych Szczecina. Zaczęło się od wzniesienia budynku Filharmonii im. Mieczysława Karłowicza w Szczecinie, która stała się swoistą ikoną miasta uhonorowaną nagrodami: Bryły Roku 2014 jako najpiękniejszy budynek w Polsce oraz Nagrodą im. Miesa van der Rohe. Następnie na placu przed filharmonią wzniesiono Centrum Dialogu Przełomy, którego częściowo zagłębiony dach stał się ogólnie dostępną przestrzenią publiczną. I tak oto w symbiozie z pozostałymi obiektami historycznymi w niespełna trzy lata w tym miejscu powstało kolejne szczególne miejsce. Zostało ono uznane za najlepszą przestrzeń publiczną w Europie i uhonorowane w 2016 r międzynarodową nagrodą European Prize for Urban Public Space (ryc. 20).

Do miana kolejnej kultowej przestrzeni miejskiej zaczyna obecnie pretendować Plac Orła Białego, który pod kuratelą zlokalizowanej tam Akademii Sztuki, może stać się w nieodległej przyszłości liczącym się graczem w zabieganiu o publiczne życie szczecinian oraz przyjezdnych (ryc. 21) Na razie jak wcześniej w przypadku „Deptaku Bogusława X” zaczęto od próby wyeliminowania z palcu ruchu kołowego. Odbywa to się na razie przy pomocy przesuwanych donic, pod czujną kontrolą straży miejskiej. Niemniej z nadzieją można oczekiwać, że ten bardzo atrakcyjny fragment miasta poprzez wyłączenie go z ruchu samochodowego oraz likwidację rozległego parkingu zwiększy swoją atrakcyjność wśród coraz liczniejszych przestrzeni publicznych Szczecina.

Na swoje odkrycie czeka jeszcze jedno miejsce w Szczecinie. Jest to plac Stefana Batorego. Jego niewątpliwą atrakcją oprócz otaczającej prac zabudowy jest okazały budynek Urzędu Morskiego zwany potocznie „Czerwonym Ratuszem”. Plac zdobią również podobnie jak na Jasnych Błoniach okazałe szpalery platanów (ryc. 22).

W kwestii otwierania się miasta na nowe przestrzenie publiczne szczecinianie nie powiedzieli jeszcze ostatniego słowa. Niegdyś zapomniane nabrzeże rzeki Odry od kilku lat po jego modernizacji stało się jednym z najbardziej uczęszczanych obecnie przestrzeni publicznych miasta. Można powiedzieć, że jest to pewnego rodzaju fenomen. Jak stosunkowo niewiele trzeba było zainwestować w zagospodarowanie już istniejących nabrzeży aby tak bardzo podnieść społeczną akceptację tego miejsca. Wystarczyło odpowiednio zagospodarować bulwar po lewej stronie Odry i ulokować kilka gustownych pawilonów gastronomicznych (ryc. 23).

„Bulwary Szczecińskie” obejmują obecnie również prawą stronę Odry. Pojawił się nieco rebeliancki przyczółek na Łasztowni za sprawą w większości młodych mieszkańców Szczecina. Władze miasta umożliwiły swymi inwestycjami oraz niektórymi decyzjami administracyjnymi, młodym ludziom cieszyć się młodością nieskrępowaną niektórymi zakazami obowiązującymi w pozostałej części Szczecina.

Niegdyś bardzo zaniedbana wyspa Łasztownia jest kolejną szansą na stworzenie jeszcze innego oblicza szczecińskich przestrzeni publicznych. (Czekiel-Switalska, E., 2008) I nie chodzi tu tylko o zagospodarowanie niezwykle urokliwych starych przemysłowych obiektów. Ulokowano tu niedawno, może niezbyt udaną pod względem lokalizacji, bo odwrócona tyłem do miasta, marinę żeglarską (NorthEast Marina Szczecin). Za to przechodząc przez most prowadzący do mariny możemy wejść na świeżo oddaną do użytku rozległą plażę miejską. Odpoczywając na leżakach można podziwiać zupełnie nowy widok Szczecina. Niegdyś prawie niedostępna wyspa Grodzka stała się znakomitym miejscem letniego wypoczynku w widoku na przepiękną panoramę Wałów Chrobrego (ryc. 24).

Rozpoczęła się budowa Morskiego Centrum Nauki. Obiekt ten ożywi jeszcze bardzo pożądane morskie „serce miasta” - Łasztownię. Morskie Centrum Nauki, obok istniejących już na Łasztowni obiektów, atrakcyjni przestrzeń publiczną (ryc. 25). Nie tylko od święta z okazji dni morza oraz zlotów żaglowców z całego świata zaświadczy ona o tym, że Szczecin jest miastem morskim. Pomimo niemal 65 kilometrowej odległości w linii prostej od morza bałtyckiego, wewnętrzne wody morskie kończą się w samym centrum miasta na linii przekraczania Odry przez Trasę Zamkową.

6. TYPOLOGIA PRZESTRZENI PUBLICZNYCH SZCZECINA

Przestrzenie publiczne w Szczecinie ze względu na swoją strukturę urbanistyczną można podzielić na następujące kategorie.

- a. Przestrzenie publiczne o charakterze liniowym w istniejących strukturach urbanistycznych
- b. Przestrzenie publiczne o charakterze liniowym na granicy zwartych struktur urbanistycznych i przestrzeni otwartych
- c. Przestrzenie publiczne o charakterze skupionym w zwartych strukturach urbanistycznych
- d. Przestrzenie publiczne o charakterze skupionym we wnętrzach obiektów budowlanych
- e. Przestrzenie publiczne o charakterze skupionym w obszarach o luźnej strukturze urbanistycznej

Do Przestrzeni publicznych o charakterze liniowym w istniejących strukturach urbanistycznych z wykorzystaniem istniejących ciągów komunikacyjnych zaliczyć można:

1. Ciąg handlowy al. Wojska Polskiego (bez wyłączenia ulicy z ruchu kołowego).
2. Ciąg handlowo- gastronomiczny ul. Księcia Bogusława X (z całkowitym wyłączeniem ulicy z ruchu kołowego).
3. Ciąg rekreacyjno-gastronomiczny alei Fontann ulokowany w pasie pomiędzy jezdniami alei Papieża Jana Pawła II (o funkcji stałej)
4. Ciąg alei Kwiatowej ulokowany w pasie pomiędzy jezdniami placu Żołnierza (o funkcji zmiennej)
5. Ciąg rekreacyjny Jasnych Błoni ulokowany w pasie zielonym pomiędzy ulicami: Stanisława Moniuszki i Michała Kleofasa Ogińskiego (o funkcji stałej)

Do Przestrzeni publicznych o charakterze liniowym na granicy zwartych struktur urbanistycznych i przestrzeni otwartych zaliczyć można:

1. Ciąg rekreacyjno-handlowy „Bulwarów Szczecińskich” ulokowany przy Odrze Zachodniej wzdłuż bulwaru Piastowskiego (z całkowitym wyłączeniem z ruchu samochodowego i o stałej funkcji)
2. Ciąg rekreacyjno-handlowy „Bulwarów Szczecińskich” ulokowany przy Odrze Zachodniej wzdłuż Nabrzeża Celnego (z całkowitym wyłączeniem z ruchu samochodowego i o stałej funkcji)

Do przestrzeni publicznych o charakterze skupionym w zwartych strukturach urbanistycznych zaliczyć można:

1. Rynek Sienny (w pełni funkcja publiczna)
2. Plac Solidarności (w pełni funkcja publiczna)
3. Plac Grunwaldzki (niepełna funkcja publiczna)

4. Plac Orła Białego (w przygotowaniu do pełnienia funkcji publicznej)
5. Plac Stefana Batorego (potencjalnie do pełnienia funkcji publicznej)

Do Przestrzeni publicznych o charakterze skupionym we wnętrzach obiektów budowlanych zaliczyć można:

1. „Centrum Handlowo-Rozrywkowego Galaxy”
2. „Galeria Handlowa Turzyn”
3. „Galeria Kaskada”

Do przestrzeni publicznych o charakterze skupionym w obszarach luźno zabudowanych zaliczyć można:

1. „Plażę Szczecin” ulokowana na wyspie Grodzkiej
2. Łasztownia z „Morskim Centrum Nauki” (w budowie)

6. PODSUMOWANIE

Generalnie można stwierdzić, że w okresie powojennym, w trakcie likwidacji w Szczecinie skutków powojennych zniszczeń przez niemal 50 lat nie zdecydowano się na odbudowę starego miasta. W konsekwencji nie przywrócono szczecinianom ich rynku staromiejskiego jako swoistego „salonu miejskiego” będącego miejscem aktywności społecznej. Decyzje te miały dalekosiężne konsekwencje dla organizacji życia publicznego mieszkańców Szczecina. W powojennym okresie funkcjonowania miasta powstało bardzo wiele przestrzeni publicznych alternatywnych do historycznego rynku. Szczecin postrzegany dawniej jako miasto pustoszące po godzinach szczytu obecnie stało się miejscem o bogatych aktywnościach społecznych koncentrujących się w wielu różnorodnych przestrzeniach publicznych. Obecnie szczecinianie tłumnie odwiedzają zarówno place miejskie jak i tereny otwarte ulokowane w obszarach zielonych jak i na wodami.

BIBLIOGRAPHY

Bal. W., Dawidowski. R., Szymski. A., Architektura Polska lat 1945-1960 na obszarze Pomorza Zachodniego, Walkowski Wydawnictwo, 2004.

Białecki. T., Turek-Kwiatkowska. L., *Szczecin stary i nowy*, Tom I - II, Szczecin, Szczecińskie Towarzystwo Kultury 1991.

Brzeziński. W., *Zabytkowy Szczecin – widoki z końca XX wieku*, KAMPOL, 2007.

Czekiel-Świtalska, E., *Przestrzeń centrotwórcza miasta związanego z obszarem wodnym. Zagospodarowanie „serca miasta” położonego nad wodą, na przykładzie wybranych miast, Przestrzeń i forma '10*. Wyd. SFERA, Szczecin 2008

Czekiel-Świtalska, E., *Rozwój miasta a jego warunki geograficzno-przyrodnicze i spuścizna historyczna na przykładzie Szczecina, Przestrzeń i forma '12*, Wyd. SFERA, Szczecin 2009

Fiuk. P., *Przywrócenie środowiska miejskiego w Szczecinie. Podzamcze – odbudowa nadwodnej „dzielnicy” staromiejskiej, Przestrzeń Urbanistyka Architektura*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, 2017.

Kozińska. B., *Rozwój Przestrzenny Szczecina od początku XIX wieku do II wojny światowej*, KAMPOL 2, 2002.

Kozińska. B., *Szczecin na dawnej fotografii*, Szczecińskie Towarzystwo Kultury 1993.

Transport rozbiórkowego materiału budowlanego z Wrocławia na odbudowę Warszawy
<https://warszawa.naszemiasto.pl/znikaly-zabytkowe-dzielnice-a-nawet-cale-miasta-skad-brano/ga/c15-5152503/zd/42390271> dostęp/access 2019-08-05

Widok Al. Wojska Polskiego pełniącej rolę głównej przestrzeni miejskiej Szczecina - stan na 1965-1970.
httpszczecin.fotopolska.euSzczecinu115240,al_Wojska_Polskiego.htmlf=95321-foto1969, httpszczecin.fotopolska.euSzczecinu115240,al_Wojska_Polskiego.htmlf=95321-fotoLata_1965-70 dostęp/access 2019-08-05

Widok na Podzamcze z lat 60 tych. Źródło: <https://gs24.pl/archiwalne-zdjecia-ze-szczecina-i-regionu-co-za-klimat-galeria/ga/12956714/zd/27640892> dostęp/access 2019-08-05

Widoki na rynek Sienny pełniący w Szczecinie rolę rynku staromiejskiego.
<http://www.dawnafotografia.muzeum.szczecin.plszczecin-z-daleka-i-bliska.html>,
<https://szczecin.wyborcza.pl/szczecin/7,150424,25315091,szczecin-miasto-wielu-rynkow-z-ktorych-niewiele-zostal.html> dostęp/access 2019-08-05

Wizualizacja przyszłego Morskiego Centrum Nauki.<https://regiony.rp.pl/z-regionu/zycie-pomorza-zachodniego/5611-powstaje-morskie-centrum-nauki-dlaczego-plynie-jacht> dostęp/access 2019-08-05

Wyspa Grodzka - Plaża w Szczecinie. https://pl.tripadvisor.com/Attraction_Review-g274736-d14768843-Reviews-Wyspa_Grodzka_Plaza_w_Szczecinie-Szczecin_Western_Pomerania_Province_Western_Pol.html#photos;aggregationId=101&albumid=101&filter=7&ff=327921918. 2018. dostęp/access 2019-08-05

Zdjęcie lotnicze ukazujące wojenne zniszczenia szczecińskiej starówki
<http://sedina.pl/galeria/displayimage.php?pid=8484> dostęp/access 2019-08-05

AUTHOR'S NOTE

A Professor of the West-Pomeranian University of Technology on the Faculty of Construction and Architecture. An academic staff member of the Institute of Architecture and Spatial Design. He is a teacher of the urban design of residential complexes and photography. He engages in the scientific study of the cultural continuity of urban areas that are the focus of modern construction projects.

O AUTORZE

Profesor Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego na Wydziale Budownictwa i Architektury. Pracownik naukowo-dydaktyczny w Instytucie Architektury i Planowania Przestrzennego. Uczy studentów projektowania urbanistycznego zespołów mieszkaniowych oraz fotografii. Zajmuje się badaniami ciągłości kulturowej obszarów miejskich będących przedmiotem współczesnych działań inwestycyjnych.

Contact | Kontakt: marzecki@post.pl